

MUSTAFA KEMAL-AMASYA VE İKİ DİN ADAMI

Mevhibe SAVAS

AMASYA MÜFTÜSÜ HACI TEVFİK EFENDİ

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa; bölgedeki Pontus Rum çetelerinin tasallutundan İngiliz Entellicens Servisinin takibinden, General Milen'in baskısından, Rus heyetinin tekliflerinden kurtulup, uzun süreden beri tasarladıklarının temelini atacak bir yer bulabilmek için Havza'dan Amasya Müftüsü Hacı Tevfik Efendiye ⁽¹⁾ gönderdiği telgrafa umduğundan daha kısa bir zamanda gelen şu cevap ile aradığı yeri bulmuştu.

"-Amasya halkı müdafaa-i vatan, muhafaza-i din ve devlet yolunda mücahade edenleri bağrına basmakla müftehir olacaktır.

Müftü Hacı Tevfik" ⁽²⁾

Paşanın Amasya'ya geleceği haberi alınınca karşılamak için müftü, vaiz, eşraf ve halk yollara dökülür. Karşılayanlardan biri hatıralarında;

"Paşayı Gezirlik mevkiinde bekledik, otomobille geldi, önümüzde durdu. Hepimizi selâmladı, ellerimizi sıktı."⁽³⁾ diye anlatırken Mustafa Kemal Paşanın maiyetindekilerden Hüsrev Gerede ⁽⁴⁾ aynı günü şöyle anlatıyor.

"Havza'dan Amasya'ya gelişimizde şehre gelinceye kadar bizi karşılayan olmamıştı."⁽⁵⁾ ama "En gönülden coşkun karşılama Amasya'da oldu."⁽⁶⁾ "... daha sonra azmi, heyecanı, hareketliliği ve karar kat'iliği ile bizi hayran bırakan Müftü Hacı Tevfik Efendi yanındaki eşraf heyeti ile geldi, neden yollara düştüğümüzün idrâki içinde olduğunu anlatan hava içinde âdeta minberden vaaz edercesine kelime ve harflerin üzerine basarak;

"...Beldemize hoş geldiniz Paşa... Bütün Amasya emrinizdedir. Gazanız mübarek olsun..." ⁽⁷⁾ dedi.

"Asla beklemediğimiz bu hitâp aynı zamanda istikbâlin teşhisi gibi idi. Paşa elini uzatan bu mübarek insanın elini öpmek ister gibi eğildi. O üzerinde üniforması olan Anafartalar kahramanını muhabbetle kucakladı. Yanında ki zevatı bir bir tanıttı. Millî mücadelede ilk defa bütün bir şehir safhalarını öğrenme ihtiyacı duymadan, çetinliği besbelli vatan kurtuluşu mücadelesinin bayrağını açma kararında ki

bir evlâdının safına katılıyor ve bunu mübarek bir din adamının rehberliği, delâleti, öncülüğü ile yerine getiriyordu. Paşanın çok yakınında idim. Kendisi memleketin içinde bulunduğu buhranı anlatmaya hazırlanır ve gayesi yolunda yardım ve anlayış beklerken bu beklemediği tasvip ve adetâ açık kart önünde öyle heyecanlandı ki, bana döndü:

- Hüsrev... Görüyor musun? Müftü Efendi Hazretleri ne söylüyor, dedi. Ve o heyecan içinde diyeceğim ki o ilk günlerin en güzel, inandırıcı, aydınlatıcı konuşmasını yaptı.

Amasya Müftüsü Hacı Hafız Tevfik Efendinin o aydınlık, imanlı, hakikî Türk din adamlarının vatanperverlik ve hamiyet terkibi cümlesi, benim için Millî Mücadelenin ilk fetvasıdır. Kahraman, fedakâr, âlicenap Amasya halkı çok hürmet ettikleri ve değer verdiklerini ikâmetimiz sırasında her hadisede şahit olduğumuz Müftülerinin sözüne kalpleri ve bedenleri ile sadık kaldılar." (8)

Amasya Müftüsü Hacı Tevfik Efendi ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki bu "ilk günler" birliği, bu değerli din adamının vefat tarihi olan 1921'e kadar devam etti.

"... vakitsiz ölümü Ankara'yı tehdit eden Zile isyanını bastırabilmek için kendisinden yardımcı kuvvet isteyen Binbaşı Cemil Cahit Beyin (*Orgeneral rahmetli Cemil Cahit Toydemir*) isteği ile topladığı milislerin başında bir elinde silâh, bir elinde namaz seccadesi sonuna kadar isyan sahasındaki hizmetleri sırasında zatürre olması ve o günlerin yetersiz tedavisinin şifaya yeter olmaması sebep olmuş."(9) tur. (Resim-1)

ABDURRAHMAN KAMİL YETKİN

Amasya'ya geldiği günün gecesini Yavuz Sultan Selim Hanın doğduğu ve halk tarafından "Saray Düzü" diye bilinen yerdeki askeri kışlada (Resim-2) geçiren Paşayı ziyaret edenler arasında Sultan Bayezid Camii vaizi Abdurrahman Kâmil (Yetkin) Efendi de vardı.(10) Abdurrahman Kâmil Efendi o geceki ziyaretini şöyle anlatıyor:

"...o gece, yani perşembeyi cumaya bağlayan gece, Mustafa Kemal Paşayı karanlık odada (11) ziyaret ettim. Konuşmalar bittikten sonra müsaade istedim. Yarınki cuma günü vaaz edeceğimi, onun için erken gitmem gerektiğini söyledim. (12) Paşa ayağa kalkarak elimi öptükten sonra

-Baba yanınıza adam katayım mı? Karanlıktır, dedi.

-Gözlerimin ışığı beni götürür, diye cevapladım.

Paşa tekrar elimi öperek

-Baba bu işte muvaffak olmakta var, olmamakta var. İnşallah olacağız. Eğer olamazsak bizi asarlar, kelle gider ne dersin? dedi.

Bende

- Hey oğul sen ki genç yaşında başını vatan ve millet uğruna feda etmişsin. Koy benim bu ihtiyar kelle de senin uğruna feda olsun, dedim.

Tekrar elimi öpererek, yanıma Komiser Osman Efendiyi katarak uğurladı." (13)

"Sabah kalktım. Camiye gitmek üzere hazırlanırken, kapı çalındı, açtım. Komiser Osman Efendi ile karşılaştım. Osman Efendi resmî bir selâm verdikten sonra elimi öptü ve bir kağıt uzattı.

-Paşa Hazretleri gönderdi bunu, dedi. Ben de kağıdı aldım, öptüm ve başımın üzerine götürerek baş üstüne dedim." (14)

"O gün kü vaaz konum zekat-fitre hakkında idi. Paşadan gelen pusula üzerine vaaz konumu değiştirmek gerekti. "Kısa bir zamanda ne hazırlanır? Vatanın kurtulması değil mi? O kadar." dedim. Camiye gittim. Cami kalabalık, halk abdest alıyor, namaza hazırlanıyordu. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları da dolaşıyordu. Bu sırada ezan okundu namazı kıldıktan sonra nasihata başladım." (15)

Namaz bittikten sonra şüheda ruhuna ithaf edilmek üzere bir mevlid-i şerif okutuldu. O gün Amasya kasabası mahşeri bir kalabalık arz ediyordu. Bütün kaza halkı bu muazzam toplantıya iştirâk ve vatanî hizmetlerde ki vazifeleri paylaşmak için can atarak gelmiş bulunuyorlardı.

Mevlid-i şerif kıraatinden sonra, cemaat-î İslâmiye tam bir iman varlığı ile ellerini semaya doğru kaldırarak içten gelen samimî duadan sonra cami-î şeriften çıkarak, cami-î şerif haricindeki geniş sahayı bir anda doldurmuş bulunuyordu. Cemaatin kesafeti tahminen otuz binden fazla bundan eksik değildi.(16)

Yaptığımız araştırmalara göre Sultan Bayezid Camiinin bahçe kapısı üzerine çıkan (17) "Mustafa Kemal Paşa, hitabesine başlayıp, Türk milletinin mukadderatı hakkındaki acı safahatı birer birer izaha çalışarak bir hiddet-i milliye ile bu geçirilen felâketin ancak refah yolunu aşabilecek geleceğine kâni olduğunu söylemekle nutkuna son verdikten sonra, konuşma hakkını muhterem üstadımız (18) Abdurrahman Kâmil Efendi Hazretlerine tevdi buyurdu. Ve üstad-ı muhterem söze başlayarak dedi ki:

"Muhterem Evlâtlarım!

Paşa Hazretlerinin açıkça izahatta buldukları Türk milletinin, Türk hakîmiyetinin artık hikmet-i mevcudiyeti kalmadığı tahakkuk

edince ve milletimizin mukadderat-ı endişeli bir duruma düşünce artık bu devletin mevcudiyetine hürmet etmek bence doğru bir yol değildir. Mademki milletimizin şerefi, haysiyeti, hürriyeti, istiklâli tehlikeye düşmüştür, artık başımızdaki bu hükümetten bir iyilik ummak bence abestir. Şu andan itibaren padişah olsun, isim ve unvanı ne olursa olsun hiçbir şahsın ve makamın hikmet-i mevcudiyeti kalmamıştır. Yegane çare-i halâs, halkımızın doğrudan doğruya hakimiyetini eline alması ve iradesini kullanmasıdır.

Binaenaleyh işte size "Hazret-i Ömer gibi bir Başbuğ" diye Mustafa Kemal Paşayı gösteriyor ve kendileri de Paşaya yönelerek:

-Muhterem Paşa Hazretleri;

Şu görmüş olduğunuz Türk evlatlarının heyet-i umumîyesi başta ben olmak şartıyla şu andan itibaren size biat etmiş bulunmaktayız. Vatan ve milletimizin refah yolunu buluncaya kadar sizlerle el birliği yapacaklarına söz veriyoruz." diye hitabelerine son veriyor. Ve bu suretle millî mücadelenin ilk temel taşı burada atılıyordu. (19) (Vesika-1)

Amasya Tamiminin hazırlanma arifesinde ki bu ve buna benzer hadiselerin "Amasya halkı da başta Müftü Hacı Tevfik Efendi, Hoca Abdurrahman Kâmil Efendi ve Şeyh Cemaleddin Efendiler olmak üzere millî irâdeye geçişte ve Millî Mücadeleye başlamada Mustafa Kemal Paşaya destek olmuşlardır" (20) ve bu maya çok geçmeden tutmuştur.

Ertesi günü Selağzı (21) meydanında ki Atik-i Âli mektebinde toplanan Amasyalılar, "Müdafa-i Hukuk Cemiyeti"ni kurdular. Bu cemiyetin ilk maddî yardımını yine Abdurrahman Kâmil Efendinin bir mendil içinde Mustafa Kemal Paşaya verdiği beş altın oldu. (22)

Mustafa Kemal Paşanın beş yıl sonra Amasya'ya gelişlerinde hatıralarını yad ederken Abdurrahman Kâmil Efendi için şunları anlatmıştı:

"Bundan beş sene evvel buraya geldiğim zaman bütün millet gibi vaziyet-i hakikîyeyi anlayamamışlardı. Fikirlerde teşevvüş vardı. Dimağlar adetâ durgun bir hâldeydi. Ben burada bir çok zevatla beraber Kâmil Efendi Hazretleriyle de görüştüm. Bir camii şerifte hakikati halka izah ettiler. Efendi Hazretleri Halka dediler ki: "Milletin şerefi, haysiyeti, hürriyeti, istiklâli hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felâketten kurtulmak icap ederse vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lâzımdır. Padişah olsun, isim ve unvanı ne olursa olsun hiç bir şahıs ve makamın hikmet-i mevcudiyeti kalmamıştır. Yegâne çare-i halâs halkın doğrudan doğruya hâkimiyeti ele alması ve iradesini kullanmasıdır.

İşte Efendi Hazretlerinin bu mürşidane vuku bulan vaiz ve nasihatından sonra herkes çalışmaya başladı. Bu münasebetle (Müftü) Kâmil Efendi Hazretlerini yâd ediyorum. Genç Cumhuriyetimiz bu gibi ulâma ile iftihar eder. ⁽²³⁾

"Ulu önder Atamız, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Tokat'a giderken 19 Eylül 1928'de Amasyamızı şereflendirdi. Atatürk, Ankara'dan Amasya'ya özel trenle geldi.... Amasya müftüsü olan dedem Abdurrahman Kâmil Efendi de karşılayanlar arasında idi. Dedem ihtiyar olduğu için yanında yardımcı olarak bulunuyordum. Uzaktan trenin düdüğü sesi duyuldu, halk kaynaştı, alkışlarla "Hoş geldin Paşam!" sesleri ufukları çınlatıyordu... Tren durdu, kapı açıldı. Atamız trenin sahanlığından bir basamak inerek, ikinci basamakta durdu ve etrafına bakınarak ilk sözü: "Müftü Efendi nerede?" oldu. Halk açıldı ve dedeme yol verdi, ben de dedemin koltuğuna girerek öne geçirdim. Dedem Serkisof marka saatini yeleşinin cebinde taşırdı ve saatinin bir ucu yeleşinin bir cebine takılı zincirin diğer ucuna bağlı olan saati de diğer cebinde bulunurdu. Yalnız bu saatin kurulmasına mahsus bulunan anahtarı da zincirin ucuna bağlı olarak dışarıda sallanırdı. Ata son basamaktan da inerek hiç konuşmadan gülümseyerek dedeme yaklaştı. Hemen gözüne çarpan köstekli saatin anahtarını okşarcasına tutarak: **(Resim-3)**

"Bu nedir? Cennetin anahtarı mı yoksa? Ver de cennete girelim" dedi. Dedem de; "O cennetin anahtarı nasıl olur? Asıl cennetin anahtarı sende, ver de biz girelim." dedi. Atamız bu cevap karşısında hayret içinde gülerken; "Cennetin anahtarı bende nasıl olur?" dedi. Müftü Efendi hemen şu cevabı verdi.

-Nasıl olurda anahtar sende olmaz , sen ki bu cahil halkı okutmak üzere alfabe getirdin, bundan âlâ cennetin anahtarı olur mu?" cevabı üzerine Ata gülerken Müftünün koluna girdi. Beraberce istasyonda hazır bulunan otosuna binip Hükümet binasına gittiler. ⁽²⁴⁾

Millî Mücadelenin başlarında Mustafa Kemal Paşanın Amasyalı iki din adamı ile ilişkileri hakkındaki yukarıdaki malumat Mustafa Kemal, din ve din adamları arasındaki ilişkinin normal seyrini göstermektedir. ⁽²⁵⁾

DİPNOTLAR

1-Hacı Hafız Tevfik Efendi

H.1282(1868) senesinde Amasya'nın Fethiye Mahallesiinde doğmuştur. Yumuk Osmanzâde ailesindedir. Babası ilmiye sınıfından Amasya Müftü Müsevvidi Ahmet Şükrü Efendidir. Millî Mücadele esnasında Amasya'daki askerî birliğin başında bulunan Binbaşı Cemil Cahit Toydemir'in hatıralarında:

"O günlerde Müftü Hacı Hafız Tefik Efendi kumandan, ben onun erkân-ı harbi idim. İngiliz Entellicens Servisinin resmî kılıklı şekli Binbaşısı Noil'in raporunda "Tahkik komisyonlarımızın beldelerine girmesini istemeyen ve icap ederse halkın silâhlendirilerek üzerimize saldırtacağı haberini gönderip mümessilimizi kabul etmeyen sarıklılardan birisi" diye bahsettiği Müftü Hacı Tefik Efendi H. 1337 (1921) senesinin Kasım ayında Zile isyanı bastırılırken yakalandığı zatürreden vefat etmiştir.

2-ÖZALP, Yalçın: Mustafa Kemal ve Amasya (Basılmış Çalışma) Sah. 2.

3-YETKİN, Nafiz; "Mustafa Kemal Paşanın Amasya'ya ilk gelişleri" Sabah (Amasya, Mahalli Gazete) 21 Ocak 1981-Süreli makale.

KUTAY, Cemal; Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mimarları, Ankara 1973. Sah.280- 281.

4-KUTAY, Cemal; Aynı eser Sah. 280.

5-KUTAY, Cemal; Mustafa Kemal Paşa ve Amasya Müftüsü Hacı Hafız Tefik Efendi.

67. Yılında Amasya Tamimi- Amasya Belediyesi Kültür Yayınları. No. 3 Samsun 1986, Sah.21-25.

6-KUTAY, Cemal; Mustafa Kemal Paşa ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Ankara 1973, sah.281.

7-KUTAY, Cemal; Aynı kaynak, Sah. 280.

8-KUTAY, Cemal; Mustafa Kemal Paşa ve Amasya Müftüsü Hacı Hafız Tefik Efendi.

67. Yılında Amasya Tamimi, Hüseyin Menç, 1986, Sah. 24.

9-KUTAY, Cemal; Mustafa Kemal Paşa ve Amasya Müftüsü Hacı Hafız Tefvik Efendi.

67. Yılında Amasya Tamimi- Hüseyin Menç, Samsun-1986, Sah. 25.

10-Abdurrahman Kâmil Efendi; 1850-1941 yılları arasında yaşamış olan Kâmil Efendi, Amasya'da doğmuş, ilk tahsiline sıbyan mektebinde başlamış Kur'an-ı Kerim'i hıfzından sonra imtihanla Ziya Paşanın yaptırdığı Rüştüye'ye girmiş. Diğer taraftan ağabeyisi Alim Hafız Mustafa Sadık Efendiden kıraat, feraiz, arüz okumuş ve kadı olmuştur. Mir Hasan Efendiden yedi yıl müddetle Tefsir, Hâdis, Usûl ve Hikmet okuyarak icazetnamesini almıştır. İstiklâl Harbi safahatında büyük hizmetler ifa etmiş, uzun müddet halkı irşat eden bu zat-ı muhterem Şeyh Sadî'nin Bustan'ını Arapça olarak şerh etmiş, Makamat-ı Hariri'nin Türkçeye tercümesi üzerinde çalışmıştır.

11-(Karanlık oda) ; Mustafa Kemal Paşanın Amasya'ya geldiği sırada misafir edildiği kışlada kaldığı odadır. Daha sonra yıkılırken M. Kemal'in izni alınarak bu odanın yerine bu günkü heykeli dikilmiştir.

12- DEMİRAY, Ahmet; Resimli Amasya (Tarih-Coğrafya-Salname-Kılavuz ve Kazalar) Ankara-1954, Sah.142.

13-YETKİN, Nafiz; "Mustafa Kemal Paşanın Amasya'ya ilk gelişleri" Sabah (Amasya-Mahallî Gazete) 21 Ocak 1981-Sürelî makale

14-Aynı Kaynak Sah. 2.

15-Aynı Kaynak Sah. 3.

16-Osman Feyzi el Amasî ; Amasya Meşahiri, 1952, Sah. 180-181, El yazma eser.

17- Yalçın Özalp'tan dinlenmiştir:

"Rahmetli Babam Yusuf Kenan ve yine Rahmetli Hocam Ahmed Emri Yetkin ve Muammer Abi (Muammer Ülker Süleymaniye Kütüphanesi Müdürü)den duyduğuma göre.

18-Osman Feyzi el Amasî'nin el yazması eserinde bu konuşmanın 19 Haziran 1919'da yani Mustafa Kemal Paşanın Amasya'ya gelişinin ikinci haftası olarak kabul diliyor. Diğer kaynaklarda ise 13 Haziran 1919 olduğu kanaati yaygındır.

19-Osman Feyzi el Amasî ; aynı eser, sah.181.

20-KODAMAN, Bayram; İstiklâl Beyannâmesi'nin ilânı İçin Neden Amasya Seçilmiştir.

67.Yılında Amasya Tamimi- Hazırlayan: Amasya Belediyesi Kültür Servisi Adına Hüseyin Menç, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları No. 3, Amasya-1986, Sah. 10.

21-SELAĞZI; Amasya halkı arasında bu isimle tanınan yer. Sinan Paşa Hamamı-Gümüşlü Cami-i ve Kesikbaş Evliyasının bulunduğu yerden geçen dere dolayısıyla bu isimle anılmaktadır. Yavuz Sultan Selim Han'ın ilk tahsile başladığı medresenin de burada bulunması dolayısıyla bu gün Yavuz Sultan Selim Meydanı diye anılmakta ve Atatürk ile Millî Mücadeledeki arkadaşları ve Gabaş Ali'nin heykeli bulunmaktadır.

22-KUTAY, Cemal; Millî Mücadele Hutbesi ve Abdurrahman Kâmil Efendi.

67. Yılında Amasya Tamimi- Hüseyin Menç, Samsun-1986, Sah. 30.

23-YETKİN, Nafiz; Millî Mücadele Hutbesi ve Abdurrahman Kâmil Efendi.

Kale Aylık Siyasi Dergi, Yıl 1, Sayı 6, Sah. 8, Samsun – Tarihsiz.

YETKİN, Nafiz; Yaşayan Atatürk'ten Anılar-Atamız, 18 Eylül 1928'de Amasya'ya gelişine ait unutulmaz anım. Sabah (Amasya Mahalli Gazete) 21 Ocak 1981.

24-Aynı kaynak, sah. 4.

25-KARABEKİR, Kâzım; İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1969, sah.47.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam Mustafa Kemal, İkinci Cilt, 1919-1922, İstanbul- 1953, sah.38.

CEBESOY, Ali Fuat; Mustafa Kemal (Millî Lider) Belleten, Cilt XX, Sayı 80, Ekim 1956.